

Original Research Paper

The narratives of female students' experience of the quality of identity changes

Mohammad Aghasi^{*1}, Zahra Sadat Rooholamin²

¹ PhD in Sociology, Faculty of Literature and Humanities, Kharazmi University, Tehran, Iran

² PhD Student in Sociology, Faculty of Social Sciences, Tehran University, Tehran, Iran

ARTICLE INFO

Received: Nov. 3, 2022

Revised: Feb. 11, 2023

Accepted: Mar. 6, 2023

KEYWORDS

identity change
female students
student life

* Corresponding Author

✉ mohammad.aghasi61@gmail.com

☎ +98 9123843842

How to Cite this article:

Aghasi, M., & Roholamin, Z.S. (2023). The narratives of female Students' experience of the quality of identity changes. *Journal of University Studies*, 1(3), 189-212. doi: 10.22035/jous.2023.5018.1033

URL:

http://www.jous.ir/article_452.html

Copyright:

© The authors retain the copyright and full publishing rights. This is an open access article under the [CC BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) license.

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

ABSTRACT

Entering the university, accepting the role of a student and getting involved in student life provides the opportunity to create some attitudinal and behavioral changes in students. The present study aims to know the quality of identity changes of female students and identify some changes in their attitudes and behavior after entering the university. For this, using the qualitative research method, interviews were conducted with a number of female undergraduate students of Tehran universities. The participants were selected through the purposeful sampling method and based on the snowball technique. The answers were separated and interpreted via thematic analysis. After implementing the text of the interviews and coding them, the primary concepts were classified into four: "way of spending leisure time", "forming a family by reconstructing female gender identity", "style of religiosity", "attitude towards happiness and life satisfaction". The narratives of students show that the aforementioned categories have gradually changed. In expressing their on campus lived experience, they believe that they have become more individualistic, self-interested, egalitarian, secular and realistic, meaning they have gone through an important identity transformation. Also, depending on individual life, the experience of attending different universities and the quality of the academic atmosphere of the university, especially the professor-student interaction, social participation with organizations inside and outside the university, and the possibility of finding a suitable job, it can moderate the effects and intensity of students' identity changes. What is important is that getting to know the life of female students as a less mentioned group, provides the possibility to know more about the hidden layers of the Iranian university.

INTRODUCTION

The study of social changes has always encountered with challenges because they cannot be explained by single-cause theories. If the necessity of multi-causal explanations is accepted, the determinants, mechanisms, processes and consequences in this model become very complicated. Another tension in such study is that there has always been a gap between trying to generalize theories, and conducting specialized studies related to specific societies and time periods. Sociologists consider social change to be the transformation of cultures, institutions and functions. Changes are often very slow, or in other words, are observed gradually. There are various departments and forces at work, with many of them resisting the disturbances of the status quo.

Man is the axis of social changes and society is its bed. In a society and the world that is changing at an even faster pace, it is important to look at past social changes and how they affect us now. For example, at one point, women were not able to attend university. Today, both men and women, of any race, religion, nationality, can get educated. During the corona period, this could be achieved even online and without tuition fees. Now think about the period when, except for the special class, no one else had the right to be literate. This is why social change is important and without it, we cannot progress as a society.

Social changes may be based on whether it occurs over a short period or over a long period of time. They may happen on a small scale without having an impact on the macro community. For example, changes may occur in a tribal or village unit, but not all of society are liable to follow them. Sometimes, changes take place in the social structure, which help maintain it. But sometimes future directions change the existing structure. Theoretically, the next process in social change is to understand the changing social order, which is one of the broadest ways of looking into it. One of the centers of change in the contemporary society is universities, which in case of Iran, have special conditions since a university is usually considered the source of changes. For sociologists, it is important to pay attention to different strata in explaining the issue and analyzing the society. This article has been derived from a study that tried to analyze the quality of changes of female students in the university environment. It is a bit natural that the girls' narratives of what they have experienced cannot be generalized in any way, but the signs of changes can be seen in it. In fact, such a study will provide the possibility of carrying out research on wider scale.

METHODOLOGY

This study has resorted to a qualitative research method since it is aimed at knowing the quality of identity changes of female students and identifying some changes in their attitudes and behavior upon entering the university. For this purpose interviews were conducted with a number of female undergraduate students of

universities in Tehran. The participants were selected by purposeful sampling and through the snowball technique. The answers were separated and interpreted with thematic analysis.

FINDINGS

After going through the text of interviews and coding them, the primary concepts were categorized under the four themes: "way of spending leisure time", "forming a family by reconstructing female gender identity", "style of religiosity", "attitude towards happiness and life satisfaction".

The narratives of female students participating in this research showed that during their studies, the attitude toward the way of spending free time, forming a family based on the reconstruction of female gender identity, religiosity, and attitude towards life and happiness changed gradually. In expressing their lived experience on campuses, they believed that they turned into more individualistic, self-interested, egalitarian, secular and more realistic, in other words, they experienced an important identity transformation. Also, depending on individual life, the experience of attending different universities and the quality of the academic atmosphere, especially the professor-student interaction, social participation with organizations inside and outside the university, and the possibility of finding a suitable job, it can moderate the effects and intensity of students' identity changes.

CONCLUSION

In general, it should be said that entering the university influenced some of the socio-cultural attitudes of the female students interviewed in this research. The identity changes they experienced are: diversity seeking, independence seeking, and egalitarianism, desire for progress and openness to the surrounding world.

NOVELTY

The study seems important considering special conditions and various limitations. There has been less specific and qualitative study on female students and their perception about changes upon entering the university. This research is innovative in this sense.

CONFLICT OF INTEREST

The authors declare no conflict of interest.

University Studies

Vol. 1
Issue 3
Spring 2023

BIBLIOGRAPHY

- Abbaszadeh, M., Bani Fatemeh, H., Alizadeh Aghdam, M. B., & Boudaghi, A. (2018). A Study of the relationship between the process of academic socialization and commitment to research ethics (The Case of Postgraduate Students of Tabriz University). *Journal of Applied Sociology*, 29(1), 63-86.
- Aeini, B., Zohouri, M., Mousavand, M. (2023). Iranians and Privacy Preservation on Social Media: A Systematic Review. *Positif Journal*. 23(10). 88-100.
- Afroogh, E. (2008). *Iranian identity and cultural law*. Tehran, Iran: Tehran Press.
- Asghari, F. (2021). Exploration of academic culture in Iranian higher education institutions based on Grounded Theory. *Journal of Iranian Cultural Research*, 13(4), 85-117.
- Asghari, F., Abbaspour, A., Rahimian, H., & Ghiasi Nodooshan, S. (2018). Conceptual Necessities and Methodological Requirements in Academic Culture Studies. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 11(1), 129-164.
- Bagher, S., & Rifaatjah, M. (2004). Women and the redefinition of social identity. *Iranian Journal of Sociology*, 5(2), 133-160.
- Bastani, S. (2007). *Gender, Culture, Values and Attitudes*. Tehran, Iran: Culture, Art and Communication Research Institute.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77-10.
- Campbell, C. & Horowitz, J. (2016). Does College Influence Sociopolitical Attitudes? *Sociology of Education*, 89(1), 40-58.
- Delanty, G. (2007). *Challenge Knowledge: the university in the knowledge society*. Tehran, Iran: Institute for Social and Cultural Studies.
- Feridouni, S. (2013). *Girls' Narrative of University Life*. Tehran, Iran: Jāme' ešenāsān.
- Firozjaeian, A. A., Janalizadeh, H., & Hashemiyan, B. (2017). Hysteresis in academic field and academic alienation (Case study: Students of Mazandaran University). *Quarterly of Social Studies and Research in Iran*, 6(1), 1-20. doi: 10.22059/jisr.2017.61828
- Habibpour Getabi, K. (2016). *Classroom in Iranian universities: gender dilemma*. Tehran, Iran: Research Institute of Cultural and Social Studies.
- Iranian Students' Polling Agency (ISPA) (2013), *Lifestyle of Iranian Students*. Tehran, Iran: Jahād-e Dānešgāhi Press.
- Javaheri, F. (2013). *Scientific culture and university*. Tehran, Iran: Ministry of Science, Research and Technology.
- Javaheri, F. (2013). *Student Development Theory*. In *Encyclopedia of Higher Education*. Tehran, Iran: Encyclopedia Foundation.

- Jin, L. & Cortazzi, M. (1997). Expectations and Questions in Intercultural classrooms. *Intercultural Communication Studies*, VII (2), 37-58.
- Kavehfiroz, Z., Javadi Yeganeh, M. R., & Aghasi, M. (2023). Iranian Sociologists and Predicting Changes in the Family Institution in Iran (A Critical Study). *Quarterly of Social Studies and Research in Iran*, 12(2), 293-308. doi: 10.22059/jisr.2022.347277.1331
- Moidfar, S. (2006). *University and the Transformation of Values*. Culture, Tehran, Iran: Art and Communication Research Institute.
- Mohseni Tabrizi, A., Ghazi Tabatabaei, M., & Marjaei, S. H. (2023). Effect of issues and challenges of scientific environment to academic socialization. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 16(1), 45-67.
- Paya, A. (2006). *University, scientific thinking, innovation and public domain*. Tehran, Iran: Institute of Cultural and Social Studies.
- Rafipour, F. (2002). *Obstacles to Iran's scientific growth and its solutions*. Tehran, Iran: Sahāmi-ye Enteshār.
- Rezaei, Mohammad, & Kia, Hamed (2016). Being together and being together: Examining the relationship between student political organizations and America. *Iranian Journal of Sociology*, 17(4), 25-50.
- Sarfi, M., Sarfi, T., Aris, S., Zohouri, M., & Aeini, B. (2023). Religion and Migration: An Iranian Survey. *Migration Letters*, 20(S4), 470-480.
- Sarvestani, R.S., & Hashemi, S.Z. (2002). Reference groups in sociology and social psychology with emphasis on the theories of Merton and Festinger. *Sociological Review*, 20(0).
- Shafers, B. (2006). *Soziologie des Jugendalters* [Basics of the sociology of youth] (K. Rasakh, Trans.). Tehran, Iran: Ney.
- Sirajzadeh, S.H., Javaheri, F., & Faizi, I. (2017). *Students' Attitudes and Behavior*. Tehran, Iran: Institute for Social and Cultural Studies.
- TayebiNia, M., & Rahmani, J. (2016). Emerging Motivations of Women's Identity Transformations in Higher Education Participants. *Journal of Iranian Cultural Research*, 9(2), 101-129. doi: 10.22035/ijcr.2016.309
- Toffler, A. (1965). The Future as a Way of Life. *Horizon*, Vol VII, Num 3
- Zokai, M.S., & Shafii Samia-Sadat (2010). The Anatomy of I. R. Iran's cultural politics on women's lifestyle. *Cultural Studies & Communication*, 6(20), 77-120.

University Studies

Vol. 1
Issue 3
Spring 2023

فصلنامه مطالعات دانشگاه

Homepage: <http://www.jous.ir>

مقاله پژوهشی

روایت تجربه دختران دانشجو از کیفیت تغییرات هویتی

محمد آقاسی^{۱*}، زهراسادات روح‌الامین^۲

^۱ دکتری جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

^۲ دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

چکیده

ورود به دانشگاه، پذیرش نقش دانشجویی و درگیر شدن در زیست دانشجویی، امکان زمینه‌سازی برای برخی تغییرات نگرشی و رفتاری دانشجویان را فراهم می‌کند. مطالعه حاضر برای آگاهی از کیفیت تغییرات هویتی دختران دانشجو سامان یافته است تا بعضی تغییرات نگرشی و جهت‌یابی‌های رفتاری دختران دانشجو را پس از ورود به دانشگاه شناسایی کند. به این منظور، با استفاده از روش تحقیق کیفی، با تعدادی از دختران دانشجوی سال آخر مقطع کارشناسی دانشگاه‌های تهران مصاحبه شده است. مشارکت‌کنندگان در تحقیق با روش نمونه‌گیری هدفمند و براساس استفاده از تکنیک گلوله‌برفی انتخاب شدند. پاسخ‌ها براساس تحلیل موضوعی تفکیک شدند و مورد تفسیر قرار گرفتند. پس از پیاده‌سازی متن مصاحبه‌ها و کدگذاری آن‌ها، مفاهیم اولیه ذیل چهار مقوله «شیوه گذران اوقات فراغت»، «تشکیل خانواده با بازسازی هویت جنسی زنانه»، «سبک دین‌داری»، «نگرش به خوشبختی و رضایت از زندگی» دسته‌بندی شدند. روایت دختران دانشجوی مشارکت‌کننده در تحقیق نشان می‌دهد که در خلال تحصیل در دانشگاه، به تدریج نگرش به شیوه گذران اوقات فراغت، تشکیل خانواده برپایه بازسازی هویت جنسی زنانه، سبک دین‌داری و نگرش به زندگی و احساس خوشبختی تغییر کرده است. آن‌ها در بیان تجربه زیسته خود در دانشگاه معتقدند که طی یک فرایند، فردگراتر، منفعت‌طلب‌تر، مساوات‌خواه‌تر، سکولارتر و واقع‌گراتر شده‌اند و در مجموع، یک تحول هویتی مهم را تجربه کرده‌اند. همچنین، بسته به زندگی فردی، تجربه حضور در دانشگاه‌های متفاوت و کیفیت فضای علمی دانشگاه، به‌ویژه تعامل استاد-دانشجو، مشارکت اجتماعی با تشکل‌های درون و بیرون دانشگاه و امکان یافتن شغل مناسب می‌تواند آثار و شدت تغییرات هویتی دانشجویان را تعدیل کند. آنچه اهمیت دارد آشنایی با زندگی دختران دانشجو، به‌عنوان قشری کمتر یادشده، امکان شناخت بیشتری از لایه‌های پنهان دانشگاه ایرانی را فراهم می‌کند.

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۱۲

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۱/۱۱/۲۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۱۵

واژگان کلیدی:

تغییر هویتی
دختران دانشجو
زیست دانشجویی

* نویسنده مسئول

✉ mohammad.aghasi61@gmail.com

☎ ۹۸۹۱۱۲۳۸۴۲۸۴۲

چگونه به این مقاله ارجاع دهیم:

آقاسی، محمد؛ و روح‌الامین، زهراسادات (۱۴۰۲). روایت تجربه دختران دانشجو از کیفیت تغییرات هویتی. فصلنامه مطالعات دانشگاه، ۳۱(۳)، ۱۸۸-۱۶۵.

doi: 10.22035/jous.2023.5018.1033

URL:

http://www.jous.ir/article_452.html

کی‌رایت:

© نویسندگان دارای حق نشر و کلیه حقوق انتشار می‌باشند دسترسی به متن کامل مقاله براساس قوانین کربنئو کامانز 4.0 CC BY آزاد است.

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

۱. مقدمه و بیان مسئله

مطالعه تغییرات اجتماعی، هم از جهت روشی و هم از جهت تئوری، همواره با چالش روبه‌رو بوده است. فهم تک‌علتی و تک‌سویی از تغییرات معمولاً رایج است، در حالی که اگر ضرورت توضیحات چندعلتی مدنظر قرار گیرد، عوامل تعیین‌کننده، سازکارها، فرایندها و پیامدها در این نگاه، نیاز به تبیین چندلایه‌ای و پیچیده دارد. تنش دیگر در مطالعه تغییرات اجتماعی، فاصله میان نظریه‌های عمومی و مطالعات تخصصی مربوط به جوامع و دوره‌های زمانی خاص است. جامعه‌شناسان تغییر اجتماعی را دگرگونی فرهنگ‌ها، نهادها و کارکردها می‌دانند. تغییرات اغلب بسیار کند است و به عبارتی دیگر، به کندی مشاهده‌پذیر می‌شود. بخش‌ها و نیروهای گوناگونی در کار هستند که بسیاری از آنها در برابر اختلالات وضع موجود مقاومت می‌کنند (آقاسی و همکاران، ۱۴۰۲، ۲۹۷).

سرعت تغییرات برای انسان و جوامع انسانی بسیار بیشتر از قبل شده است و گاه دیگر نیاز به چشمان مسلح، یعنی پژوهش‌های اجتماعی، برای اثبات تغییرات وجود ندارد. در عصر فضای مجازی و انقلاب شبکه‌های اجتماعی (آیی^۱ و همکاران، ۲۰۲۳) و ورود هوش مصنوعی به عرصه‌های مختلف زندگی (آریس^۲ و همکاران، ۲۰۲۳)، این تحول سرعت بیشتری یافته و تغییرات آن را ساده‌تر می‌توان دید. انسان محور تغییرات اجتماعی و جامعه بستر آن است. اما این‌که بشر چه تغییراتی را پشت سر گذاشته است و اکنون چگونه تغییر می‌کند سؤال مهمی است که در حوزه‌های مختلف قابل طرح است. به‌عنوان مثال، در مقطعی، در جامعه، بستر تحصیل زنان در دانشگاه فراهم نبود. امروزه، هم زن و هم مرد، از هر نژاد، مذهب، ملیت و مذهب، می‌توانند تحصیل کنند. در دوره کرونازده، حتی به‌صورت آنلاین و بدون شهریه این امر محقق می‌شود. حالا به دوره‌ای فکر کنید که جز یک طبقه خاص، دیگران حق باسواد شدن نداشتند. به همین دلیل است که تغییرات اجتماعی مهم‌اند. بدون تغییر اجتماعی، ما نمی‌توانیم به‌عنوان یک جامعه پیشرفت کنیم.

تغییرات اجتماعی ممکن است براساس این باشد که در یک بازه زمانی کوتاه یا یک دوره زمانی طولانی اتفاق بیفتد. تغییرات اجتماعی ممکن است در مقیاس کوچک اتفاق بیفتد و در کلان جامعه تأثیری نداشته باشد. به‌عنوان مثال، ممکن است تغییراتی در واحد قبیله‌ای یا روستایی ایجاد شود، اما همه جامعه از آن پیروی نمی‌کنند. گاهی فرایندهای تغییر در ساختار اجتماعی صورت می‌گیرد که به حفظ آن کمک می‌کند. اما گاهی هم جهت‌گیری‌های آینده ساختار موجود

1. Aeini
2. Aris

را تغییر می دهند و تغییرات اجتماعی به تغییر جامعه^۱ می انجامد. از لحاظ تئوریک، فرایند بعدی در تغییر اجتماعی، درک نظم اجتماعی در حال تغییر است، که یکی از وسیع ترین روش های نگاه به تغییرات اجتماعی است (آقاسی و همکاران، ۱۴۰۱، ۲۵).

یکی از کانون های تغییر در جوامع امروزی دانشگاه ها هستند. به ویژه در ایران، به خاطر شرایط خاصی که در آن وجود دارد، معمولاً دانشگاه مبدأ تغییرات قلمداد می شود. برای جامعه شناسان، توجه به اقصاء مختلف در تبیین موضوع و تحلیل جامعه اهمیت می یابد. این مقاله برآمده از مطالعه ای است که تلاش می کند کیفیت تغییرات دانشجویان دختر را در محیط دانشگاهی مورد واکاوی قرار دهد. طبیعی است که روایت دختران از آن چه تجربه کرده اند به هیچ وجه امکان تعمیم ندارد، اما نشانه های از تغییرات را در آن به خوبی می توان مشاهده کرد. در واقع، چنین مطالعه ای امکان انجام تحقیقات وسیع تر و پهن دامنه را فراهم خواهد کرد.

در دنیای معاصر، تحصیل دانشگاهی یکی از راه های زندگی جوانان شده است و این دوره برای آن ها به مثابه مسیر گذار^۲ عمل می کند؛ یعنی دانشجویان را از یک مرحله زندگی به مرحله دیگر عبور می دهد. تغییراتی که در خلال تحصیل در دانشگاه تجربه می شود، یکی از وجوه مهم مطالعات فرهنگی - اجتماعی است. حضور در دانشگاه فقط به معنای آموختن یک رشته علمی نیست، بلکه در بسیاری از موارد، معادل یک شیوه جدید زیستن است. در خلال فرایند جامعه پذیری علمی که در محیط دانشگاه رخ می دهد، نگرش ها، ترجیح ها و منش های افراد تا سرحد تحول پیش می روند.

به نظر می رسد که دو تیپ از دانشجویان بیش از دیگران در معرض تجربه تغییر هستند. دسته اول افرادی هستند که به خاطر تحصیل در دانشگاه، از خانواده و زادگاه خود فاصله گرفته اند و به میزانی بیشتر با امور متفاوت و موقعیت های جدید مواجه می شوند و از این رو، بیشتر احتمال دارد که در معرض تغییر قرار گیرند. دسته دوم زنان یا دختران دانشجو هستند. تحرک جغرافیایی زنان در مقایسه با مردان، در زیست جهان خود، به ویژه در دوران نوجوانی، اغلب کمتر است و با محدودیت های ارتباطی بیشتری مواجه هستند. به این دلیل، هنگامی که آن ها از محیط های بسته وارد محیط های گشوده تری مانند دانشگاه می شوند، احتمال فاصله گرفتنشان از موقعیت قبلی بیشتر می شود. تحقیقات در ایران نشان داده اند که از میان عوامل مختلف، تحصیلات دختران و

1. community change
2. transient places

زنان در محیط‌های دانشگاهی و آموزش عالی، تأثیر بیشتری در تعریف مجدد هویتی آن‌ها دارد (ساروخانی و رفعت‌جاه، ۱۳۸۳). علاوه بر این، از آن‌جا که بخشی از تحولات زنان در نوع پوشش و آرایش آن‌ها ظاهر می‌شود، تغییرات آن‌ها بیشتر به چشم می‌آید.

دختران و پسران دانشجوی با انگیزه‌ها و انتظارات متفاوت وارد دانشگاه می‌شوند، عملکردشان در کلاس درس و دستاوردهای تحصیلی‌شان به‌طور معناداری متفاوت است، و آن‌ها فرایند جامعه‌پذیری علمی را به شیوه‌ای متفاوت از سر می‌گذرانند (حبیب‌پور گتایی، ۱۳۹۶، ۶۴). با رعایت احتیاط، می‌توان گفت که هر چند تغییرات هم بر وضعیت مردان و هم بر وضعیت زنان اثر دارد، اما به نظر می‌رسد که زنان دانشجوی به شیوه‌ای متفاوت از مردان تغییرات فرهنگی - اجتماعی را تجربه می‌کنند (سراج‌زاده، جواهری، و فیضی، ۱۳۹۷، ۱۲۷). نکته قابل تأمل این‌جا است که فضای درون‌دانشگاهی چگونه است؟

فضای فرهنگی - اجتماعی دانشگاه‌های کشور را، در مقایسه با محیط کاملاً تحت نظر والدین در مدرسه، محیطی درهم‌ریخته و آشفته می‌توان دانست، چرا که دانشجویان از نظر زادگاه، پایگاه اقتصادی - اجتماعی، فرهنگ قومی، گرایش‌ها و ایدئولوژی‌های مذهبی و سیاسی، مشاغل، سن، جنس و وضعیت تأهل، با اختلافات زیادی وارد دانشگاه می‌شوند (رفیع‌پور، ۱۳۸۱، ۷۵). دانشگاه نیز به‌سان یک مدرسه، برای استفاده از این پتانسیل عظیم تنظیم نشده است. دانشجویان تا قبل از ورود به دانشگاه، در خانواده، تحت کنترل نسبتاً قوی و نیز تحت فشار زیاد درس خواندن یا برنامه‌های بسیار سنگین آمادگی برای کنکور بودند. بعد از ورود به دانشگاه، از درجه کنترل مستقیم خانواده کاسته می‌شود و دانشجویان رهیده از آزمون ورودی، از وقت آزاد قابل ملاحظه‌ای برخوردار می‌شوند. فضای دانشگاهی امکان تجربه‌های جدید و متفاوت را برای دانشجویان به وجود می‌آورد. فرهنگ دانشگاهی فرهنگ توسعه علم و علم‌آموزی است که منتج به ایجاد نظامی از باورها، انتظارات و رفتارهای فرهنگی می‌شود (اصغری و همکاران، ۱۳۹۷، ۱۴۰). محور این فرهنگ آن است که یک انسان دانشگاهی، چگونه و به چه نحو باید در محیط آکادمیک دانشگاه عمل کند (کورتازی و جین، ۱۹۹۷، ۴۳). آن‌گاه می‌توان گفت که این تجربه‌ها نه تنها با فرهنگ دانشگاهی، بلکه با فرهنگ و خاستگاه خانوادگی دانشجویان نیز همراه نیست. فرهنگ دانشگاهی در ایران با شیب تندی در حال تغییر است؛ تغییری که نویدبخش تعالی علمی نیست (اصغری، ۱۳۹۹، ۸۷). وضعیت یادشده، که برخی از آن‌ها به شرایط کلان جامعه و برخی به شرایط خاص

داخل دانشگاه‌های کشور مربوط اند، نشان‌دهنده وضعیت روانی - ذهنی ای است که دختران دانشجو در آن به سر می‌برند و بدیهی است که چنین شرایطی می‌تواند موجب تغییراتی در نگرش‌ها و رفتار آن‌ها شود.

از آن‌جا که طی چند دهه اخیر، زنان ایرانی اشتیاق روزافزونی به تحصیلات عالی نشان داده‌اند، دانستن این‌که احراز این موقعیت منشأ چه نوع تحولاتی خواهد شد، به شناخت بهتر پیامدهای تحصیلات دانشگاهی زنان کمک خواهد کرد. این مقاله برآن است که به سهم خود جنبه‌هایی کیفی از تغییرات نگرشی و رفتاری دختران دانشجو را، که در برخی دانشگاه‌های تهران تحصیل می‌کنند، برپایه روایت خودشان تشریح کند. قضاوت درباره دگرگونی‌هایی که آن‌ها تجربه کرده‌اند به‌سادگی میسر نیست، زیرا وقوع برخی از آن‌ها اجتناب‌ناپذیر است، برخی از آن تغییرات ممکن است رهایی‌بخش و رشددهنده باشند، و برخی دیگر ممکن است به یک وضعیت قابل تأمل یا تا حدی نگران‌کننده منجر شوند. بدیهی است که هدف اصلی شناسایی و توصیف برخی تغییرات تجربه‌شده پس از ورود به دانشگاه است و ارزیابی و داوری درباره آن‌ها مدنظر نیست.

۲. پیشینه تحقیق

علی‌رغم جمع‌زدایی از رسانه‌های گروهی (تافلر^۱، ۱۹۶۵) و حرکت به سمت مخاطبان کوچک‌تر و، در واقع، تفرد بیشتر در جهان امروز، گروه‌های مرجع همچنان یکی از منابع تغییرات در نگرش‌های جمعی، ارزش‌های اجتماعی و رفتارهای گروهی هستند. خلق این واژه اولین بار از سوی هیمن^۲ در سال ۱۹۴۲ انجام شد (محسنی، ۱۳۸۹، ۱۱۲). کتاب روان‌شناسی منزلت گروه مرجع را گروهی تعریف می‌کند که افراد آن را ملاک و مرجع ارزیابی موقعیت‌های خود در نظر می‌گیرند. کلی^۳ در سال ۱۹۵۳ گروه مرجع را به دو دسته متمایز تقسیم کرد:

الف) گروه مرجع هنجاری، یعنی گروه‌هایی که به‌عنوان راهنما و الگوی رفتاری انتخاب می‌شوند؛
ب) گروه مرجع تطبیقی، یعنی گروه‌هایی که مبنایی برای مقایسه و ارزیابی خود در نظر گرفته می‌شوند.
نقش عمده گروه‌های مرجع در شکل‌دهی به سلوک‌ها و باورهای دیگران، به انجام رساندن کارهایشان است، به‌نحوی که افراد خود را با شخص دیگر یا گروه‌هایی از افراد دیگر، که سلوک، باورها و اعمالشان را درخور و نمونه می‌دانند، مقایسه می‌کنند و از روی تصویر آن‌ها، به ترسیم

1. Toffler
2. Hgman
3. Kelley

هویت خود می‌پردازند (ترنر و همکاران، ۱۳۶۷؛ به نقل از محسنی، ۱۳۸۹، ۱۲۶-۱۲۵). هرچند با تغییرات جدید اجتماعی، گروه‌های مرجع شامل دسته‌های جدیدتر و وسیع‌تری شده‌اند، اما نظریه گروه مرجع را می‌توان در سنت جامعه‌شناسی کارکردی فهم کرد.

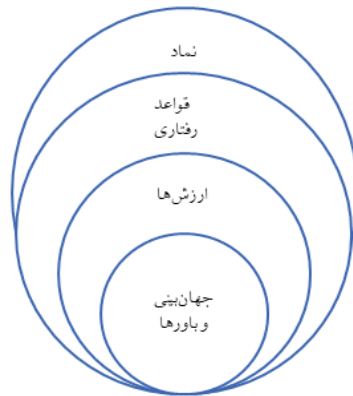
براساس مکتب کارکردی، نهاد یا ساخت اجتماعی‌ای امکان بقا دارد که نسبت به مرتفع کردن نیازها پیش‌قدم باشد. هر نهاد متناسب با استعداد و نقش خود در تأمین کارکردهایی است که نیازهای ضروری نظام اجتماعی را تأمین و دوام آن را تضمین می‌کند. جامعه‌پذیری یکی از مهم‌ترین ضرورت‌های انتقال ارزش‌ها و هنجارهای جامعه است که فرایند آن از سوی نهادهای خانواده، رسانه، مدرسه و گروه همالان انجام می‌شود. در واقع، نیاز جامعه به تأمین حد نصابی از توافق بر سر ارزش‌های اجتماعی و انتقال هنجارها و مهارت‌های لازم برای جامعه، مقتضی وجود نهادهایی است که این ضرورت‌های کارکردی را تأمین کنند؛ زیرا گروه‌های مرجع در نهایت متولی انتقال برخی هنجارها (گروه‌های مرجع هنجاری) و تأمین ملاک‌ها و معیارهای لازم برای ارزیابی و محک زدن رفتارها و باورهای افراد هستند (گروه‌های مرجع تطبیقی). انسان‌ها برای ارزیابی و داوری رفتار خود به گروه‌هایی مراجعه می‌کنند که چه‌بسا عضو آن‌ها هم نیستند، اما به دلیل کارکردهایی که برای افراد و ساختار اجتماعی دارند، الگوی ذهنی و عملی آن‌ها قرار می‌گیرند (سروستانی و هاشمی، ۱۳۸۱، ۱۶۰).

ترنر اجتماعی شدن انتظاری یا مقدم^۱ را یکی از کارکردهای مهم گروه‌های مرجع برمی‌شمرد، چرا که عوامل اجتماعی شدن همواره براساس گروه‌ها یا محیط‌هایی که فرد به آن‌ها تعلق دارد مورد تعریف و ارزیابی قرار نمی‌گیرد. امکان دارد اکتساب یا درونی شدن ارزش‌های قابل مقایسه، قبل از وارد شدن یا عضو شدن رسمی فرد محقق شده باشد. شایان توجه است که ارزشمندی گروه‌های مرجع دلیل توجه جامعه به آن‌ها است و پیامدش برای افراد، احساس مقبولیت است.

گروه‌های مرجع از دو جهت در دگرگونی ارزشی سهم‌اند. اول این‌که هر گروه مرجع ارزش‌های تازه‌ای را برای فرد طرح و جایگزین می‌کند، یا میزان اهمیت ارزش‌ها نسبت به یکدیگر را تغییر می‌دهد. از طرف دیگر، محوریت در دستیابی به ارزش‌های گروه مرجع، ارزش‌های دیگر را تا حدی تحت الشعاع قرار می‌دهد. میزان تأثیرپذیری و تبعیت افراد از گروه‌های مرجع متفاوت است. این امر تا حدی به ویژگی‌های شخصیتی و محیط متفاوتی که افراد از آن متأثرند مربوط می‌شود؛ به طوری که گروه مرجع مثبت یک فرد ممکن است برای فرد دیگری مرجع منفی تلقی شود (جوهری، ۱۳۸۳، ۳۱-).

۲۹). مرتن در خصوص این که چه عواملی باعث می شود که فرد گروه عضویت یا گروه غیرعضویت را گروه مرجع انتخاب کند، چهار فرضیه مهم را مطرح می سازد: (۱) انتخاب گروه مرجع تابع توانایی گروه‌ها برای تأمین منزلت و اعتبار اجتماعی براساس ساختار نهادی (جامعه) برای افراد است. بنابراین، تأمین منزلت اجتماعی پایه و عامل اصلی انتخاب گروه مرجع است؛ (۲) اعضای منزوی و حاشیه‌ای گروه آمادگی بیشتری برای پذیرفتن ارزش‌های گروه‌های غیرعضویت و انتخاب آن‌ها به‌مثابه گروه مرجع دارند؛ (۳) در نظام‌های اجتماعی باز که میزان تحرک اجتماعی نسبتاً بالا است، گرایش به انتخاب گروه‌های مرجع غیرعضویت بیشتر است؛ (۴) پایگاه اجتماعی و ویژگی‌های شخصیتی افراد بر انتخاب گروه مرجع توسط آن‌ها تأثیر دارد (سروستانی و هاشمی، ۱۳۸۱، ۱۶۲).

بنابراین، مطابق این نظریه، چنانچه گروهی که فرد آن را به‌مثابه مرجع در نظر دارد عوض شود، ارزش‌های فرد دگرگون می‌شوند. از آن‌جا که در هر دوره‌ای از زندگی (خصوصاً با تحرک‌های اجتماعی - شغلی ای که افراد در جریان زندگی با آن‌ها روبه‌رو می‌شوند) ممکن است گروه یا گروه‌های مرجع افراد تغییر کنند، امکان دگرگون شدن ارزش‌ها و نگرش‌های افراد به‌علت تغییر در گروه مرجع وجود دارد (معیدفر، ۱۳۸۶، ۶۱). براساس نظر ایتزن^۱، فرهنگ دارای چهار لایه است. لایه اول که جنبه بنیادین دارد، شامل فکر، بینش، جهان‌بینی و باورها است. لایه دوم به ارزش‌ها، لایه سوم به هنجارها، و لایه چهارم به نمادها مربوط است. لایه‌های زیرین فرهنگ سخت‌تر دچار تغییر می‌شوند و لایه چهارم، یعنی نمادها، انعطاف‌پذیری بیشتری دارند (افروغ، ۱۳۸۷، ۲۶).

تصویر ۱. لایه‌بندی فرهنگ

با تغییر نمادها، لایه‌های دیگر نیز ترک برمی‌دارند و با گذر زمان، امکان تغییر الگوهای رفتاری و هنجارها و ارزش‌ها محتمل خواهد بود. با تغییر ارزش‌ها، مرکزی‌ترین و مهم‌ترین لایه — لایه‌های فکر، بینش، جهان‌بینی و باورها — نیز تغییر می‌کند؛ زیرا هر قدر یک نگرش پیوند نزدیک‌تری با نیازها و ارزش‌های شخصی و اجتماعی فرد داشته باشد، از اهمیت بیشتری برخوردار خواهد بود (باستانی، ۱۳۸۷، ۴۵). زیست دانشجویی به شیوه‌های مختلف می‌تواند منشأ تحول شود. در درجه اول، تحصیل در یک حوزه تخصصی دانش به خودی خود فرد را به اندیشه‌ها، آموزه‌ها و مهارت‌های جدید مجهز می‌کند و می‌تواند منشأ نگرش‌ها و گرایش‌های جدید شود. از سوی دیگر، حضور در فضای فرهنگی - اجتماعی دانشگاه و مشارکت در تعاملات جاری در دانشگاه، مولد تغییر است (جوهری، ۱۳۸۳، ۵۳).

در عین حال، دانشگاه خود دارای یک فرهنگ آکادمیک است که آن را از سازمان‌های دیگر متمایز می‌کند. به موازات آن، هر دانشگاه از خرده‌نظام‌های کوچک‌تری مشتمل بر دانشکده‌ها و گروه‌های آموزشی، اجتماع خوابگاهی، انجمن‌های علمی و تشکل‌های فرهنگی - اجتماعی تشکیل شده است (جوهری، ۱۳۸۳، ۴۲۰). مواجهه با این خرده‌فرهنگ‌ها در فرایند جامعه‌پذیری دانشجویان و نوع تفسیرشان از امور اثر دارد. از سوی دیگر، نظام فرهنگی دانشگاه با نظام فرهنگی خانواده و محلی که دانشجو در آن رشد کرده متفاوت است. تعامل با اساتید و ارتباطات دوستانه جدید همگی این امکان را فراهم می‌کنند که فرد از مرزهای پیشین تجربیات خود فراتر رود. رویارویی با این پنجره‌های گشوده و قرار گرفتن در تقاطع این جریان‌های متکثر، به تدریج اولویت‌ها، اندیشه‌ها و ارزش‌های دانشجویان را تغییر می‌دهد.

تصویر ۲. فرایند تأثیر دانشگاه بر تغییرات ارزشی و نگرشی دانشجویان

علاوه بر عوامل یادشده، دور شدن از خانه و نقش نظارتی خانواده، متضمن ضعیف شدن میزان جزمیت فرهنگ بومی است. برخی یافته‌های پژوهشی نیز این گمانه را تأیید می‌کنند. برای مثال، پژوهشی تحت عنوان «روایت دختران از زندگی دانشگاهی» (فریدونی و همکاران، ۱۳۹۳)، با استفاده از روش کیفی، تجربه دختران از زندگی دانشگاهی و انگیزه رفتن به دانشگاه را روایت کرده است. یافته‌ها نشان می‌دهند که یکی از دلایل افزایش ورود دختران به آموزش عالی، دستیابی به موقعیت مطلوب اجتماعی است. دختران دانشجو دانشگاه را دوست دارند، چون به این ترتیب توانسته‌اند آزاد زندگی کنند و از فشارهای ناشی از فضای بسته خانواده رها شوند. دانشگاه برای دختران ایرانی فقط کارکرد آکادمیک ندارد، بلکه کارکرد ارتقای توانمندی برای حضور در عرصه جامعه نیز دارد. مفهوم دانشگاه در ذهن دختر ایرانی بسیار متفاوت از چیزی است که یک سیاستمدار و یا اقتصاددان و یا متولی صنعت و بازار آن را تعریف می‌کند. طیبی‌نیا و رحمانی (۱۳۹۵) نیز درباره تجربه دانشگاه و برساخت هویت اجتماعی زنان دانشجوی متأهل، که شاغل هم هستند، مقاله‌ای تحت عنوان «فرایند تحول هویت اجتماعی زنان در تجربه گفتمانی نهاد دانشگاه (مورد مطالعه: زنان متأهل، شاغل و دانشجو)» نوشته‌اند. تحلیل آن‌ها حاکی از آن است که دانشگاه ایرانی سطوح مختلفی از هویت‌سازی، به‌ویژه هویتی بازاندیشانه، و تجربه مدرنیته را برای زنان فراهم می‌آورد. تحقیق کمپبل و هورویتز^۱ (۲۰۱۶) با عنوان «آیا دانشگاه بر نگرش سیاسی - اجتماعی تأثیر دارد؟» نیز نشان می‌دهد که در آمریکا، دانشگاه تأثیرات مهمی بر نگرش‌های اجتماعی، همچون حمایت از آزادی‌های مدنی و مساوات‌طلبی جنسیتی، داشته است.

۳. روش تحقیق

به‌منظور شناسایی شرایطی که دانشجویان دختر در حین دوره تحصیل خود تجربه کرده‌اند، در قالب روش کیفی و با راهبرد نظریه‌مبنایی، با آن‌ها گفت‌وگو شد. همان‌طور که پیش از این اشاره شد، جامعه مورد پژوهش را دختران دانشجوی سال آخر مقطع کارشناسی در دانشگاه‌های تهران، شهید بهشتی و خوارزمی تشکیل می‌دهند. انتخاب دانشجویان مقطع کارشناسی به این دلیل بود که احتمال داده می‌شد آن‌ها، در اولین مواجهه با فضای دانشگاه، بیشتر در معرض دگرگونی قرار گیرند؛ زیرا ممکن است دانشجوی تازه‌وارد بیش از دانشجوی پرسابقه تحول را تجربه کند. به این منظور، براساس نمونه در دسترس، با برخی از دانشجویان دانشگاه‌های خوارزمی، شهید بهشتی و

1. Campbell & Horowitz

تهران که در سال آخر دوره کارشناسی تحصیل می‌کردند و علاوه بر مجرد بودن، به مدت چهار سال از محیط بومی و خانوادگی خود دور بودند، مصاحبه شد. به‌ویژه آن‌که در مقطع کارشناسی ارشد و دکترا، افراد به‌واسطه ازدواج، تشکیل خانواده و اشتغال، جایگاهشان را در جامعه تثبیت می‌کنند و تأثیرپذیری‌شان از محیط دانشگاه تعدیل می‌شود.

افراد مورد مطالعه ۱۶ نفر بودند که به روش غیراحتمالی و هدفمند و با تکنیک گلوله‌برفی تا رسیدن به حد اشباع انتخاب شدند. گردآوری اطلاعات این تحقیق، که نتایج آن در این مقاله منعکس شده است، با استفاده از تکنیک مصاحبه نیمه‌ساختاریافته انجام شد. پس از ضبط مصاحبه‌ها، متن گفتارها مکتوب شد و جمله به جمله مورد تحلیل قرار گرفت. برای اطمینان از توافق‌پذیری درونی پژوهش، از مصاحبه‌شوندگان خواسته شد مضامین و مقولاتی را که محققان مشخص کرده‌اند ملاحظه کنند. مصاحبه‌شوندگان امکان بیان نظر مثبت/موافق یا منفی/مخالف را به‌صورت آزادانه داشتند و محدودیتی از سوی محققان برای آن‌ها ایجاد نشد. همچنین، روش مقایسه تحلیلی به کار گرفته شد؛ بدین معنا که به داده‌ها رجوع شد و ساخت‌بندی مقولات با داده‌های خام مورد مقایسه قرار گرفت تا از درست بودن آن‌ها اطمینان حاصل شود. به‌منظور اطمینان از اعتبار بیرونی، تلاش شد مشارکت‌کنندگان تا حد امکان از رشته‌ها و دانشگاه‌های مختلف، از جمله دانشگاه‌های خوارزمی، تهران و شهید بهشتی، انتخاب شوند تا در ارتباط با موضوع مورد بررسی، اطلاعات دقیق‌تری به دست آید. همچنین، ساعات زیادی صرف حضور محققان در محیط خوابگاه شد تا از طریق مشاهده مشارکتی، درک بهتری از شرایط زندگی دور از خانواده حاصل شود. در نهایت، پرسش‌ها و شیوه گردآوری اطلاعات با برخی اساتید در میان گذاشته شدند تا از اعتبار و درستی آن‌ها اطمینان حاصل شود. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات گردآوری‌شده از مصاحبه‌ها، تحلیل موضوعی یا تماتیک مدنظر بود و در شش مرحله زیر اجرا شد:

۱. متن کلیه مصاحبه‌ها مرور شدند؛
۲. متون پیاده‌شده سازماندهی شدند؛
۳. مفاهیم همسان شناسایی و سپس کدگذاری شدند؛
۴. متون مشابه تفکیک و طبقه‌بندی شدند؛
۵. مقوله‌ها و تم‌ها از کنار هم قرار دادن متون استخراج شدند؛
۶. در نهایت گزارش تدوین شد. (براون و کلارک^۱، ۲۰۰۶، ۸۸-۹۳).

۴. یافته‌ها

پس از انجام شانزده مصاحبه عمیق، که هر یک حدود یک ساعت به طول انجامید، اشباع نظری حاصل شد. اطلاعات به دست آمده درباره تغییرات نگرشی و ارزشی دانشجویان حول موضوعاتی مانند «شیوه گذران اوقات فراغت»، «تشکیل خانواده با بازسازی هویت جنسی زنانه»، «سبک دین‌داری»، «نگرش به خوشبختی و رضایت از زندگی» دسته‌بندی شد.^۱

۴-۱. شیوه گذران اوقات فراغت

اولین موضوعی که پاسخ‌گویان به آن اشاره می‌کردند، متحول شدن نحوه گذران اوقات فراغشان است. بدیهی است که تغییر در موقعیت‌های زمانی و مکانی و دسترسی به فرصت‌های تازه، تا حدی بر شیوه مدیریت افراد بر زمان فراغشان تأثیر می‌گذارد. برخی از این تغییرات ممکن است نتیجه رفع محدودیت‌هایی باشد که افراد پیش از ورود به دانشگاه با آن مواجه بودند. در واقع، «وقت آزاد برای جوانان، عرصه آموزش و تجربه‌های شناختی و حسی، و محل تلاقی فرهنگ، هویت و نابرابری‌های اجتماعی است» (شفرز، ۱۳۸۶، ۱۹۵). یکی از مصاحبه‌شوندگان (دانشجوی دانشگاه تهران) به نقش محدودکننده خانواده خود اشاره داشت:

از وقتی دانشجو شدم و اوادم تهران، فیلم‌های بدون سانسور می‌بینم، چون دیگه محدودیت‌های خونه و کنترلی که اون‌جا می‌شدم رو ندارم. آدمای زیاد با افکار متنوع توی خوابگاه باهات زندگی می‌کنند. برای همین، کتاب‌های زیادی رو بهم معرفی می‌کنند و من هم هر کتابی معرفی کنند و بگند خوبه رو می‌خونم.

دانشجوی دانشگاه شهید بهشتی درباره نحوه گذرانیدن اوقات فراغت قبل از ورود به دانشگاه می‌گوید:

از وقتی دانشجو شدم و اوادم تهران، حداقل یه بار همه سینماهای تهران رو رفتم، چون توی شهرمون سینما نداشتیم. معمولاً هم قبل یا بعد از سینما، با دوستان می‌ریم کافه. توی شهر ما سینما و کافه اصلاً معنی نداره.

همچنین دانشجوی دیگری از دانشگاه شهید بهشتی می‌گوید:

دوران مدرسه، فقط با مادرم به کافه می‌رفتم و اجازه کافه رفتن با دوستانم رو نداشتم. اما الان فقط منتظرم کلاس‌های دانشگاه تشکیل نشه، سریع با دوستانم می‌ریم کافه. الان بیشتر تفریحاتم با دوستانم، حتی خرید کردن.

۱. هنگام استخراج یافته‌ها، کلیه مراحل مقوله‌بندی و مفهوم‌سازی به انجام رسیدند. اما در متن مقاله، فقط خروجی نهایی آن گزارش شده است و به‌منظور پرهیز از اطاله مطالب، مقوله‌ها و مفاهیم اصلی و فرعی ارائه نمی‌شوند.

دانشجوی دانشگاه خوارزمی به نکته دیگری اشاره می‌کند:

زمان‌هایی که خوابگاه تعطیل و می‌رم شهرمون، با دوستانم برای تفریح و گفت‌وگو می‌رم پارک. اما وقتی بچه‌مدرسه‌ای بودم، زمان‌های تفریح، مثل پارک رفتن و خرید کردن، فقط با خانواده اجازه داشتم برم. اما الان انگار به واسطه دانشجو شدن و زندگی در خوابگاه به دور خانواده، اعتمادشون بیشتر و حتی اجازه می‌دن خونه دوستانم بمونم.

به این ترتیب، دختران دانشجو که در زادگاه خود فشار سنت‌های خانوادگی و محدودیت امکانات تفریحی را تجربه می‌کنند، در محل جدید، خود را با شیوه‌های جدیدی که در دسترسشان قرار گرفته است همساز می‌کنند. نتیجه مصاحبه‌ها حاکی از آن است که در مقایسه با امکانات موجود در دانشگاه، امکانات تفریحی که در تهران در دسترس هستند، برای مشارکت‌کنندگان در تحقیق از جذابیت زیادی برخوردارند. حتی فراتر از آن، گویی نحوه گذران اوقات فراغت به محمل خوبی برای ابراز وجود تبدیل شده است. شاید به همین دلیل است که مصاحبه‌شوندگان می‌گفتند کار اصلی آن‌ها «کافه‌نوردی» و «کافه‌پیمایی» شده است، آن هم نه برای گفت‌وگوهای علمی یا تحلیل فیلم و نقد مسائل جامعه، بلکه فقط برای گذراندن زمان.

۲-۴. تشکیل خانواده بر پایه بازسازی هویت جنسی زنان

در ایران، بعد از ورود به دانشگاه، میزان تعامل میان دو جنس به طور قابل ملاحظه‌ای افزایش می‌یابد. در خلال این قبیل مراودات، نگرش دختران دانشجو هم نسبت به خودشان و هم نسبت به مردان تا حدی تغییر می‌کند. این تغییرات بر نگرش به ازدواج و شیوه همسریابی آن‌ها هم اثر می‌گذارد. به عنوان نمونه، یکی از دختران دانشجوی مستقر در خوابگاه دانشگاه تهران، آشنایی خود با پسران را به ترتیب زیر روایت می‌کند:

دانشجو شدن و اومدن به دانشگاه، باعث شد بفهمم پسر چقدر بچه‌اند. اصلاً حاضر نیستم با یکی شبیه اینا ازدواج کنم. برای انتخاب همسر، اخلاق و تفاهم دو تا از معیارهای مهمم تا قبل از دانشجو شدنم بودن. اما الان که وارد جامعه شدم، فهمیدم پول خیلی مهمه و اولویت اولم الان برای انتخاب همسر، پول و ثروت و به طور کلی اقتصاد شده.

دانشجوی خوابگاهی دانشگاه تهران از سفر به مکان جدید، زندگی خوابگاهی خود و تأثیر آن بر دیدگاهش نسبت به تشکیل خانواده می‌گوید:

من به دختر کرمانی‌ام. وقتی اومدم تهران و دیدم دخترها چه خرج‌هایی برای ماتن، کفش و خلاصه تی‌شون می‌کنن، چه سفرهایی که با خانواده‌هاشون می‌رن، تازه فهمیدم که چقدر پول مهمه. وقتی گروهی می‌ریم کافه، بچه‌هایی که وضع مالی خوبی دارن، سفارش‌های گرون

می‌دن. قبلاً فقط می‌گفتم دوست دارم شوهرم خوش اخلاق باشه؛ ولی الان می‌گم باید شرایط اقتصادی خوبی داشته باشه. توی این سفرهای دسته‌جمعی، فهمیدم باید برای ازدواجم باید مخلوطی از مسیر آشنایی سنتی و غیرسنتی رو انتخاب کنم؛ یعنی با اطلاع خانواده‌ها، یه مدت دوست باشیم.

در حین مصاحبه، گاهی پاسخ‌گویان از آشنایی‌های جدید با مردان دفاع می‌کردند، گاهی از آن اجتناب می‌کردند، و یا به دلیل اطلاع از بعضی تجربه‌های ناموفق دوستانشان، از راه‌حل ایمن‌تر، یعنی آشنایی و ارتباط سنتی، دفاع می‌کردند. پاسخ‌گوی دیگری که در خوابگاه دانشگاه خوارزمی زندگی می‌کرد، دانشگاه را مکان تحول عقایدش درباره جنس مخالف و ازدواج می‌داند:

وقتی دانش‌آموز بودم، با خودم فکر می‌کردم میام دانشگاه، با یه همکلاسی ازدواج می‌کنم. اولاً که دانشجوی شدم، یه خواستگار از طریق خانواده و به روش سنتی داشتم. یه مدت با اطلاع خانواده با هم بودیم. اولویت اولم این بود که اول درس تموم شه، بعد ازدواج کنیم. اما اون پسر اولویتش سریع محرم شدن بود، که البته خانواده‌ها هم موافق بودن هرچه سریع‌تر ما محرم بشیم. من نمی‌تونستم روند سریع خواستگاری به عقد دائم رو قبول کنم. برای همین، فهمیدم مسیر ازدواج به صورت سنتی اشتباهه و باید از اول بگم یه مدت با هم در رفت‌وآمد باشیم، بعد ازدواج عجله‌ای و سریع که نمی‌شه.

براساس روایت پاسخ‌گویان، می‌توان گفت که تحت تأثیر آشنایی‌ها و ارتباط‌های جدید، معیار دختران برای ازدواج و اهمیت ازدواج برای آن‌ها تا حدی تغییر پیدا کرده است. آن‌ها دیگر حاضر نیستند تحت هر شرایطی ازدواج کنند. با وجودی که طرفدار سنت ازدواج و ازدواج سنتی هستند، برای آشنایی قبل از ازدواج اهمیت بیشتری قائل شده‌اند. مشارکت‌کنندگان در این تحقیق اظهار کرده‌اند که طرز فکرشان نسبت به ازدواج، زن بودن و همسر بودن، به عبارت دیگر، برخی نگرش‌های جنسیتی‌شان تغییر کرده است. آن‌ها با حقوق اولیه خود بیشتر آشنا شده‌اند و به رفع نیازهای فردی‌شان بیشتر اهمیت می‌دهند و حاضر نیستند مانند مادرانشان زندگی خود را به فرزندآوری و انجام وظایف منزل محدود کنند و نسبت به نسل پیش از خود، بیشتر خواهان رشد و ترقی شخصی هستند. دانشجوی دانشگاه شهید بهشتی از اهمیت بالای استقلال مالی در برابر ازدواج می‌گوید:

داشتن استقلال مالی برام مهمه و اگه شغلی پیدا کنم و همسرم باهاش مخالفت کنه و نذاره من برم سر کار، طلاق می‌گیرم. بازم موقعیت برای ازدواج پیدا می‌شه، اما موقعیت کاری نه. اصلاً مردی که مانع پیشرفت شه، همسر خوبی نمی‌تونه برات باشه.

دانشجوی دیگری از دانشگاه تهران، با بیان این که من نمی‌خواهم مثل مادرم باشم، می‌گوید:

اصلاً مثل مادرم فکر نمی‌کنم که فداکاری کنم و بچه‌هامو بزرگ کنم و شوهرداری کنم. من خودمم باید پیشرفت کنم. اگه موقعیت ادامه تحصیل خارج از کشور پیش بیاد و همسرم نزاره من برم، ازش طلاق می‌گیرم. چون موقعیت‌های شغلی و تحصیلی همیشه دم در خونه آدم نمیداد که حالا یکی که شوهرته نزاره ازش استفاده کنی! اما تا دلت بخواد موقعیت ازدواج برات پیش میاد؛ این نشد، یکی دیگه.

در نهایت، می‌توان گفت که برای مشارکت‌کنندگان در این تحقیق، پیشرفت‌های «فردگرایانه» بیش از جهت‌گیری‌های سنتی «خانواده‌محور» اهمیت پیدا کرده است. در پیمایش ملی سنجش نگرش‌ها و رفتار دانشجویان^۱ (سراج‌زاده و همکاران، ۱۳۹۴)، از دانشجویان خواسته شد نظر خود را در مورد این عبارت بیان کنند: «در صورت نارضایتی از زندگی زناشویی، زوجین به خاطر وجود فرزندان‌شان نباید از یکدیگر جدا شوند.» براساس پاسخ‌های داده‌شده، ۳۲ درصد از پاسخ‌گویان کاملاً مخالف یا مخالف، ۳۳ درصد کاملاً موافق یا موافق، و ۳۶ درصد نیز در میانه این دو حد بودند. ظاهراً نسبت توزیع پاسخ‌ها بین سه گروه موافق، بینابین و مخالف تقریباً برابر است. این یافته ممکن است بر این واقعیت دلالت داشته باشد که اعتقاد سنتی و مرسوم به اصل ضرورت سازگاری و از خودگذشتگی و مدارا با یک همسر نامناسب به صرف وجود فرزندان، در بین دانشجویان طرفدار چندانی ندارد. زمانی که توزیع پاسخ‌ها به تفکیک جنس مورد توجه قرار گرفت، مشخص شد که نسبت مردان پاسخ‌گو که معتقد بودند به خاطر وجود فرزندان نباید طلاق گرفت ۱۵ درصد بیشتر از زنان و میزان مخالفت زنان پاسخ‌گو با گزاره یادشده ۷ درصد بیشتر از مردان است. از این رو، شاید بتوان چنین اظهار کرد که برخلاف تصور معمول، آمادگی یا تمایل زنان به حفظ و پایداری خانواده کمتر از مردان شده است. از آن جا که نمونه هر دو تحقیق را جامعه دانشجویی می‌سازد، می‌توان گفت یافته‌هایی که از طریق پیمایش مذکور به دست آمده‌اند، اطلاعات این مقاله را که از طریق مطالعه کیفی به دست آمده است تأیید می‌کند.

۴-۳. نگرش به زندگی و احساس خوشبختی

برای اکثر پاسخ‌گویان، خوشبختی در درجه اول نتیجه برخورداری از یک خانواده خوب، ازدواج موفق و دانشجو بودن است. البته، آن‌ها در ادامه گفت‌وگو به معیار استقلال مالی و احساس مفید بودن نیز اشاره می‌کردند. مصاحبه‌شونده دانشجوی دانشگاه خوارزمی، علاوه بر خانواده خوب و سالم، داشتن شغل تخصصی و استقلال مادی را هم عامل مهمی برای احساس خوشبختی می‌داند:

۱. این تحقیق مشتمل بر حجم نمونه ۱۲۸۶ نفر از دانشجویان دانشگاه‌های دولتی ایران است.

قبل از این که پیام دانشگاه، گرفتن نمره خوب توی درس‌ها باعث می‌شد احساس خوشبختی کنم. اما الان احساس خوشبختی که دارم متفاوت شده، چون کار و خانواده دارم، سقفی بالا سرمه و البته دانشجوی بودن و دانشگاه دولتی قبول شدن هم این احساس خوشبختی رو دوچندان کرد.

مصاحبه‌شونده دیگری از دانشگاه خوارزمی اظهار کرد که بعد از ورود به دانشگاه، معنا یا معیار خوشبختی برای او تغییر کرد:

کنکوری که بودم، فکر می‌کردم قبولی در دانشگاه مساوی با خوشبختیه؛ اما الان این احساس رو ندارم، چون به اون موقعیت علمی که تصور می‌کردم نرسیدم و فکر می‌کردم پیام دانشگاه، خیلی سریع کار پیدا می‌کنم، که این طور نشد. فکر می‌کردم فضای دانشگاه خیلی علمی باشه نه این‌که شب امتحان هم درس بخونم، نمره قبولی بگیرم. اصلاً همین که دانشگاهی غیر دانشگاه تهران قبول شدم، از همون اول احساس خوشبختیم کم شد.

مصاحبه‌شونده دیگری از دانشگاه شهید بهشتی اظهار کرد که با نزدیک شدن به اتمام دوره تحصیل، معیار خانواده خوب برایش کم‌اهمیت‌تر شده و داشتن یک نقش اجتماعی و احساس مفید بودن، برایش بیشتر اهمیت پیدا کرده است:

فکر می‌کردم دانشجو شم، جایگاه علمی پیدا می‌کنم، اما هیچ پیشرفتی نکردم. احساس بیهودگی دارم. کار ندارم. اصلاً فکر می‌کردم وقتی فارغ‌التحصیل شم، می‌تونم با مدرکم کار کنم، ولی الان فهمیدم مدرکم به هیچ دردی نمی‌خوره. کاش بزرگ نمی‌شدم و همون دختر بچه‌ای بودم که دنیاش خلاصه می‌شد به داشتن یه خانواده خوب. اصلاً احساس خوشبختی ندارم.

به نظر می‌رسد که تحصیل در دانشگاه موجب بازتعریف مفهوم رضایت از زندگی و خوشبختی شده است. مشارکت‌کنندگان در این پژوهش معتقدند که زندگی در چارچوب قوانین ساخته‌شده توسط دیگران موجب سلب احساس خوشبختی آن‌ها است. آن‌ها می‌خواهند از حصار محیط سنتی خود بیرون بیایند و تجربه‌های جدید را کشف کنند. از نظر دختران دانشجوی پاسخ‌گو، خوشبختی معیارهای دیگری نظیر بهره‌مندی از یک موقعیت اقتصادی خوب و پیشرفت علمی و اجتماعی هم دارد. چنین نگرشی به مفهوم خوشبختی سبب می‌شود که دختران به شیوه‌ای ابزارگرایانه‌تر درصدد کسب فرصت‌ها و منابع ارزشمند باشند و مسیر زندگی خود را متناسب با جایگاه مطلوبی که در نظر دارند تنظیم کنند.

پاسخ‌گویان یکی از مهم‌ترین معیارهای خوشبختی را داشتن شغل متناسب با رشته تحصیلی می‌دانند. اکثر دانشجویان انتظار دارند با اتمام دوره تحصیل، به انجام یک فعالیت تخصصی مشغول شوند. اما به دلیل ناکارآمدی ساختار اقتصاد جامعه، این مهم در بسیاری از موارد تحقق

پیدا نمی‌کند. به این دلیل، شکاف میان امر مطلوب و امر واقع ممکن است باعث تغییر اولویت‌های ارزشی دانشجویان شود. یکی از پاسخ‌گویان دانشگاه شهید بهشتی با ناراحتی می‌گفت:

دانش‌آموز که بودم، خیال می‌کردم با قبولی در دانشگاه و دانشجو شدن، دنیایی رو تجربه می‌کنم که درش با اساتید بحث‌های علمی می‌کنم و از لحاظ علمی خیلی باسواد می‌شم و با یکی از هم‌کلاسی‌های پسر ازدواج می‌کنم. اما الان فهمیدم دانشگاه‌های ایران صلاحیت علمی ندارند. اصلاً با این روش تدریس که فسیل شده درس می‌دن، آدم ناامید می‌شه.

کاهش امید به آینده شغلی و احتمال عدم تأمین نیازهای اولیه انسانی می‌تواند به تشدید فشار از سوی نیازهای مادی و یأس و ناامیدی منجر شود. مصاحبه‌شونده دانشجوی دانشگاه خوارزمی می‌گوید:

فکر می‌کردم برم دانشگاه، از لحاظ علمی به دختر فوق‌العاده عالی می‌شم. توی دانشگاه با یکی ازدواج می‌کنم و از ترم چهار به بعد، از طریق دانشگاه می‌تونم کار پیدا کنم. اما اینا همش یه رویاست که برای ما توی مدرسه می‌سازن.

یافته‌های پیمایش ملی «سبک زندگی دانشجویان ایران» (۱۳۹۳) به این واقعیت اشاره دارد که در بین دانشجویان، میانگین ارزش‌های مادی بیش از ارزش‌های فرامادی است. در بین ارزش‌های مادی، ابتدا ارزش‌های اقتصادی و سپس ارزش‌های جانی در اولویت هستند. با وجود این‌که از نظر منطقی، امنیت جانی بقا و حیات انسان را برآورده می‌سازد و از این حیث حائز اهمیت بیشتری است، پاسخ‌گویان برای امنیت اقتصادی اولویت بیشتری قائل هستند.

۴-۴. سبک دین‌داری

در خلال گفت‌وگو با پاسخ‌گویان، تأثیر تحصیل در دانشگاه بر تغییر سبک دین‌داری آن‌ها آشکار شد. البته، دانشجویان خود را دین‌دار می‌دانستند، اما مختصات دین‌داری آن‌ها با سبک دین‌داری خانواده و یا آنچه در دانشگاه یا سایر سازمان‌های رسمی تبلیغ می‌شود متفاوت است. مصاحبه‌شونده دانشجوی خوابگاهی دانشگاه تهران می‌گوید:

به نظرم از وقتی دانشجو شدم دین‌دارترم. چون خودم دنبال سوالاتی دینی رفتم، الان تا دلیل و منطق برای کارهای دینی پیدا نکنم، اونو انجام نمی‌دم. ملاک دین‌داری برام تغییر کرده. مثلاً قبل از دانشگاه آرایش نمی‌کردم و چادری بودم و آگه اینا ملاک دین‌داری باشه، خب دین‌دار نیستم، چون آرایش می‌کنم و چادر رو کنار گذاشتم.

قبل از ورود به دانشگاه، در اکثر موارد، مدرسه، خانواده و رسانه‌های جمعی مهم‌ترین مرجع آگاهی‌های مذهبی افراد هستند. با تحصیل در دانشگاه، فرد با دامنه وسیعی از باورها و عقاید مواجه می‌شود و قطعیت معیارهای مذهبی پیشین برای او کاهش می‌یابد. علاوه‌بر این، تربیت

دانشگاهی که خود موجد تفکر انتقادی و استدلالی است، در تغییر سبک «دین‌داری تقلیدی» به سمت «دین‌داری تعقلی» تأثیر دارد. به‌عنوان مثال، مصاحبه‌شونده دانشجوی دانشگاه خوارزمی ورود به دانشگاه و آشنا شدن با عقاید مختلف را یکی از دلایل تغییر نگرش‌های دینی خود می‌داند:

نماز، روزه و حجاب الانم مثل قبل از دانشگاهه. اما چون در محیط دانشگاه همه عقاید دور هم جمع می‌شن، باعث شد من بیشتر مطالعه کنم و از اون حالت تقلیدی صرف به حالت تعقلی تغییر کنم. این طرز دین‌داری که خودم با عقل خودم بهش رسیدم رو بیشتر دوست دارم تا وقتی که فقط تقلید می‌کردم.

آن دسته از دخترانی که قبل از ورود به دانشگاه، مناسک مختلف دین‌داری - نماز، روزه و حجاب - را رعایت می‌کردند، با ورود به دانشگاه، دین‌داری شان بیشتر تغییر پیدا کرده است. اما افرادی که قبل از ورود به دانشگاه نیز التزام مذهبی کمتری داشتند، با ورود به دانشگاه، شدت دین‌داری شان کمتر تغییر کرده است. مصاحبه‌شونده دانشجوی دانشگاه تهران روایت خود از ترک واجبات دینی را این‌طور بیان می‌کند:

حالا این‌که بگم قبل دانشگاه خیلی معتقد به نماز و روزه بودم و الان نیستم، این‌طور نیست. فقط قبل دانشگاه گاهی نماز می‌خوندم و روزه می‌گرفتم، ولی الان گاهی که در دانشگاه نماز می‌خونم، همکلاسی‌هام مسخره می‌کنن. موهام کمتر پیدا بود و کمتر آرایش می‌کردم، اما خب برای این‌که هم‌رنگ جماعت باشم، رعایت حجابم کمتر شد. محیط دانشگاه باعث شد من این تغییرات رو بکنم.

دانشجوی دانشگاه شهید بهشتی نیز تغییرات خود را این‌طور روایت می‌کند:

من در دوران مدرسه به‌خاطر قوانین حاکم بر مدرسه چادر سر می‌کردم. اما خب کلاً من قبل اومدن به دانشگاه دین‌دارتر بودم. مثلاً نماز می‌خوندم، روزه می‌گرفتم و حجابم رو رعایت می‌کردم. این رفت‌وآمدها با دوستای دانشگاهیم، زندگی خوابگاهی که دارم، و خب همین دانشگاه و خوابگاه باعث شد من بیشتر در جامعه حضور پیدا کنم و تغییر کنم.

یکی از مشارکت‌کنندگان در تحقیق، که دانشجوی دانشگاه خوارزمی بود، افزایش مطالعه و آگاهی را دلیل تغییرات مذهبی خود می‌داند:

احترامم به امامان و پیامبران قبل از دانشگاه بیشتر بود و بهشون شک و شبهه نداشتم؛ اما در خوابگاه، با افراد جدید با عقاید متنوع آشنا شدم و نظرم به امامان و پیامبران تغییر کرد و اصلاً دچار شک شدم، تا حدی که دیگه نماز و روزه رو هم ترک کردم.

با توجه به روایت‌های بیان‌شده، می‌توان گفت که دانشجویان نمونه تحقیق به تدریج از سبک دین‌داری پیشین خود فاصله گرفته‌اند. یافته‌های پیمایش «سبک زندگی دانشجویان» (۱۳۹۳) نشان می‌دهد در حالی که ۷۲ درصد از دانشجویان اظهار کرده‌اند که در حد زیاد با خدا ارتباط عاطفی دارند، اما فقط ۳۷ درصد از آن‌ها به خواندن نمازهای یومیه اهتمام دارند و ۳۸ درصدشان در ماه رمضان تمام

روزه‌هایشان را ادا می‌کنند. شاید این ناسازگاری به این ترتیب قابل تحلیل باشد که دانشجویان سبک دین‌داری‌شان تغییر پیدا کرده است، هرچند از باورهای مذهبی‌شان فاصله نگرفته‌اند.

۵. نتیجه‌گیری

در این مقاله تلاش شد شناسایی و توصیف تغییرات پاره‌ای از نگرش‌ها و جهت‌یابی‌های دختران دانشجوی دانشگاه‌های تهران ارائه شود. این هدف با تکیه به روش کیفی و مصاحبه‌های عمیق دنبال شد. به این ترتیب، این امکان فراهم آمد تا برخی تغییرات دختران دانشجوی مشارکت‌کننده در تحقیق، به روایت خودشان شناسایی شود. براساس گفته‌های آن‌ها، می‌توان اظهار نمود که دانشجویان شدن، به مثابه قرار گرفتن در یک میدان یا زمینه فرهنگی - اجتماعی جدید، از این ظرفیت برخوردار است که منشأ پاره‌ای دگرگونی‌های نگرشی و رفتاری شود.

دانشجویان در یک زندگی جدید و، به روایت خود، برای سرگرم کردن خود به شیوه‌ای آزادانه‌تر، با محیط و افراد مختلف ارتباط برقرار می‌کنند و زمان بیشتری را در شهر و بیرون از محیط دانشگاه صرف می‌کنند. دانشجویان دختر در اثر افزایش مراوده با دانشجویان پسر، به شناخت واقع‌بینانه‌تری از خود و از جنس مخالف دست پیدا می‌کنند و این باعث می‌شود که آن‌ها از موضع تأثیرپذیری محض فاصله بگیرند. به روایت دختران دانشجو، آن‌ها در انتخاب همسر با احتیاط‌تر و هوشیارتر عمل می‌کنند و بر این باورند که آشنایی قبل از ازدواج نقش مهمی در انتخاب درست همسر خواهد داشت. در عین حال، اولویت ازدواج نیز تغییر کرده است. دختران دانشجو، ضمن اعتقاد به ضرورت تشکیل خانواده، بر این‌که ازدواج نباید مانع پیشرفت تحصیلی، اشتغال و بهره‌مندی از آزادی‌های فردی شود تأکید دارند.

تغییر بعدی، به نظر مصاحبه‌شوندگان، درباره معیارهای خوشبختی است. ظاهراً رضایت از زندگی و احساس خوشبختی به یک متغیر چندبعدی تبدیل شده است، به طوری که احراز آن در گرو داشتن شغل مناسب، درآمد کافی، احساس مؤثر و مفید بودن، استقلال و رهایی از محدودیت‌ها است. در واقع، از نظر پاسخ‌گویان، رضایت از زندگی فقط به موفق بودن در قلمرو شخصی و خانوادگی محدود نمی‌شود، بلکه باید در عرصه اجتماعی نیز موفق و پیشرو بود.

به نظر می‌رسد که برای دانشجویان دختر، دانشجوی شدن سبک دین‌داری را نیز تغییر داده است؛ به این ترتیب که از یک سو رعایت مناسک کاهش یافته و از سوی دیگر تأیید عقلی و استدلال‌پذیری آموزه‌های دینی بیشتر اهمیت پیدا کرده است.

در مجموع، باید گفت که ورود به دانشگاه و احراز موقعیت دانشجویی بر پاره‌ای از نگرش‌های فرهنگی - اجتماعی دختران نمونه این پژوهش تأثیر گذاشته است. تغییرات هویتی که آن‌ها تجربه کرده‌اند، از سنخ تنوع‌طلبی، استقلال‌جویی، مساوات‌طلبی، میل به پیشرفت و گشودگی نسبت به جهان پیرامون است. هرچند به دلیل ماهیت کیفی روش تحقیق این پژوهش، یافته‌های آن به همه دختران دانشجوی ایرانی قابل تعمیم نیست، اما در عین حال، هم شواهد تجربی پیشین (طیبی‌نیا و رحمانی، ۱۳۹۵؛ فریدونی، ۱۳۹۳) و هم درک کلی ما، منطقی بودن اطلاعات یادشده را تأیید می‌کند. محتمل است که جامعه ایران در این رابطه، دو واقعیت مهم را پیش رو داشته باشد: ۱) افزایش گرایش زنان به بهره‌مندی از تحصیلات دانشگاهی؛ و ۲) وقوع برخی تغییرات نگرشی - رفتاری که در اثر این فرایند رخ می‌دهد.

پذیرش نقش دانشجویی محملی است که به واسطه آن، منابع و فرصت‌های تازه‌ای قابل دستیابی می‌شوند. فاصله مکانی و ذهنی از خانواده و بافت سنتی زادگاه، دسترسی بیشتر به انواع رسانه‌ها، به‌ویژه رسانه‌های اجتماعی، افزایش ضریب تحرک جغرافیایی، افزایش قابل ملاحظه تعامل با افرادی با سوابق فرهنگی - اجتماعی مختلف، و آشنایی با ارزش‌های آکادمیک، در مجموع، شرایط جدیدی را فراهم می‌آورند که بین دانشجو و هویت پیشین او فاصله ایجاد می‌کند. در خلال تجربیات جدیدی که ایجاد می‌شود، افراد می‌توانند در گذشته خود تأمل کنند و شرح‌حال‌های تازه‌ای برای خود بیافرینند. دلالتی (۱۳۸۶، ۲۵۴) اظهار می‌دارد که «بازتاب‌پذیری ارجاعی یک فرایند شناختی است که دانش تولیدشده در آن به کنشگر اجتماعی امکان می‌دهد به فهم بهتری از موقعیت خود دست پیدا کند. تحصیلات دانشگاهی زنان را با چشم‌اندازها و تجارب تازه‌ای مواجهه می‌سازد و آن‌ها را به اندیشیدن، داوری و ارزیابی درباره امور سوق می‌دهد. هنگام بحث درباره تغییرات نگرشی و رفتاری دختران دانشجو، لازم است ابتدا موضع خود را در برابر پرسش‌های زیر روشن کنیم:

▪ آیا همه تغییراتی که دختران دانشجو تجربه می‌کنند حاصل حضور در دانشگاه و کسب دانش در یک رشته علمی است، یا بخشی از آن نتیجه دوری از چارچوب تنظیمی و نظارتی خانواده و اجتماع محلی، بر خورداری از زیست دانشجویی، به‌ویژه زندگی در خوابگاه، و مشارکت در مناسبات اجتماعی فعال در فضای دانشگاه است؟ به عبارت دیگر، آیا می‌توان سهم مستقیم و غیر مستقیم تحصیل دانشگاهی را تفکیک کرد؟

▪ آیا معیاری وجود دارد که براساس آن قادر باشیم درباره مثبت یا منفی بودن تغییرات نگرشی - رفتاری دانشجویان قضاوت کنیم؟

▪ آیا زنان و مردان به شیوه‌های متفاوت از دانشگاه و نقش دانشجویی تأثیر می‌پذیرند؟
 ▪ آیا تغییراتی که پس از ورود به دانشگاه تجربه می‌شود قابل پیشگیری و یا قابل مهندسی است؟
 به نظر می‌رسد که پاسخ‌گویی به پرسش‌های یادشده پیچیده‌تر از آن است که به‌سادگی بتوان به آن فیصله داد. شاید وجود اطلاعات متراکم تا حدی کمک‌کننده باشد. خوشبختانه، طی سال‌های اخیر، آثار ارزشمندی درباره نگرش‌ها و رفتار دانشجویان به رشته تحریر درآمده‌اند، اما اطلاعات آن‌ها به‌شکلی نظام‌یافته یک‌دست نشده و مورد تحلیل قرار نگرفته‌اند تا بر اساس آن بتوان به یک بینش دقیق دست پیدا کرد. به هر صورت، حتی اگر افزایش تحصیلات زنان مولد تغییراتی شود که از برخی جهات یا براساس برخی تعابیر با سیاست‌های فرهنگی جامعه در اختلاف باشد، باز هم نمی‌توان با تکیه بر یک موضع آسیب‌شناسانه، روند رشد تحصیلات دانشگاهی زنان را محدود کرد. در عوض، باید تغییرات ایجادشده را به‌عنوان بخشی از واقعیت زمان به رسمیت شناخت، زیرا نمی‌توان این اصل را کتمان کرد که فرایند جامعه‌پذیری و تکوین شخصیت و هویت روندی تدریجی است که تا پایان عمر و با ورود به هر موقعیت و نقش اجتماعی جدید بازتولید خواهد شد. این امر با دسترسی به رسانه‌ها و افزایش تحرک جغرافیایی و اجتماعی شدت پیدا می‌کند، زیرا فرایند جهانی شدن می‌تواند سنت‌های برخاسته از فرهنگ‌های بومی را تضعیف کند و ارزش‌هایی را بسط دهد که تشابه نگرش‌ها و سبک زندگی مردمان کشورهای مختلف را در پی دارد. احتمالاً به همین دلیل، سومین هزاره را، به اعتبار تکیه گسترده‌ای که در همه زمینه‌ها به اطلاعات و دانسته‌ها دارد، هزاره رویارویی هویت‌ها لقب داده‌اند؛ خواه هویت‌های فردی و شخصی، و خواه هویت‌های فرهنگی و جمعی (پایا، ۱۳۸۵، ۱۸).

گاهی براساس یک موضع بدبینانه چنین تصور می‌شود که لذت‌جویی، فردگرایی، میل به پیشرفت، تغییر سبک دین‌داری جوانان، به‌ویژه زنان، نماد تهاجم فرهنگی و غرب‌زدگی، تزلزل اخلاقی، دین‌گریزی، و یا یک نوع مقاومت سیاسی است. موضع‌گیری بدیل بر این پایه است که این قبیل نگرش‌ها و گرایش‌ها محدود به دانشجویان و زنان نیستند، بلکه بخشی از تغییراتی هستند که در سطح کلان جامعه به‌طور مداوم در حال وقوع است. برای مثال، نصرتی‌نژاد (۱۳۹۶، ۱۷۵) معتقد است که امروزه شکل خاص و جدیدی از مفهوم مدرنیسم در ایران شکل گرفته است که نماد آن عقلانیت ابزاری است و از سایر ویژگی‌های آن می‌توان به خودمداری، خودشیفتگی، همه‌چیزخواهی، رقابت‌جویی و کاسب‌کاری اشاره کرد. چنین سوژه‌ای نسبت به پیامدهای اجتماعی کنش یا واکنش خود بی‌توجه و نتیجه‌گرا است. به‌دلیل نبود نهادهای مدرنی که به ترویج اخلاق مدنی بپردازند، و به‌دلیل کم‌رنگ شدن اخلاق سنتی، این شکل از عقلانیت مبنای کنش بخش زیادی از آحاد جامعه و در نتیجه مبنای بسیاری از آسیب‌های اجتماعی شده است.

به هر صورت، ظاهراً نقش دانشگاه در تغییرات نگرشی و رفتاری دانشجویان قابل پیشگیری نیست. به نظر می‌رسد که سازوکار مناسبات اجتماعی به‌گونه‌ای است که جامعه و کنشگران انسانی از ظرفیت لازم برای انعطاف‌پذیری و سازگاری با این قبیل تحولات برخوردارند. اغلب چنین است که جوانان به شیوه‌ای گزینشی نظام فرهنگی خود را نظم می‌بخشند و پاره‌هایی از عناصر مختلف هویتی را با یکدیگر تلفیق و در کنار یکدیگر حفظ می‌کنند.

در عین حال، هنگام تدوین سیاست‌های فرهنگی که معطوف به دانشگاه و دانشجویان است، ضروری است به پیچیدگی و چندلایه بودن تغییرات ناشی از تحصیل دانشجویان بیشتر و بهتر توجه شود و انتظاری معقول و واقع‌بینانه از برنامه‌ها و اقدامات فرهنگی داشت. پژوهش «کالبدشکافی سیاست‌گذاری فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در حوزه سبک زندگی دختران» مؤید این مطلب است که حجاب و پوشش، ممنوعیت آرایش، تفکیک جنسی و در نهایت اوقات فراغت می‌بایست محور سیاست‌های تدوینی باشند (ذکایی و شفیع، ۱۳۸۹، ۱). شاکله سیاستی در امتداد ایدئولوژی نظام سیاسی و برخاسته از ارزش‌های دینی سیاست‌گذاران با نگاه خاص ایشان به زن خصوصاً در فضای انقلابی بوده و به‌رغم تغییرات اجتماعی تدریجی این حوزه، به دلیل وجود منابع مقوم خود، هنوز دستخوش تغییر نشده است. واضح است که افزایش تحصیلات، زمانی که با اشتغال، استقلال مادی و برخورداری از منزلت اجتماعی همراه شود، هم در مورد مردان و هم در مورد زنان، منشأ تغییرات بیشتری خواهد شد. اما تغییرات مردان اغلب کمتر حساسیت‌برانگیز است، در حالی که در چارچوب یک نظم عادلانه، شایسته است حق زنان در خصوص انتخاب روش زندگی‌شان به رسمیت شناخته شود و مادامی که سوگیری و جهت‌یابی آن‌ها با مواضع اخلاقی و قانونی جامعه در تعارض نباشد، باید این امکان وجود داشته باشد که آن‌ها شاکله هویتی خود را متحول کنند.

به‌منظور کاهش آثار منفی دگرگونی‌های نگرشی - رفتاری دانشجویان، به‌جای اتخاذ موضع آسیب‌شناسانه و یا ایدئولوژیک، که مبتنی بر یک نوع هراس اخلاقی است، بهتر است به راهکارهای بنیادی‌تری که حاصل اصلاح مناسبات اجتماعی در درون دانشگاه و ساختارهای کلان جامعه است توجه شود، از جمله آن‌که: وجود یک جو علمی قوی در دانشگاه، که حاصل تعامل سازنده استاد - دانشجو، حضور منظم اساتید در دانشگاه و صرف وقت برای گفت‌وگو با دانشجویان و راهنمایی آن‌ها، و به‌کارگیری دانشجویان به‌عنوان دستیار آموزشی و پژوهشی است، در مجموع، جامعه‌پذیری علمی دانشجویان را تقویت خواهد کرد و در خلال این فرایند، به‌تدریج رویه و اخلاق علمی در رأس نظام ترجیحات دانشجویان قرار می‌گیرد.

برخی یافته‌های پژوهشی درست این اندیشه را تأیید می‌کنند. برای مثال، اطلاعات تحقیق فیروزجائیان و همکاران (۱۳۹۵، ۱۶) بیانگر آن است که بیگانگی تحصیلی، که به معنای جدایی از فرایند آموزش و احساس عدم تعلق به دانشگاه است، تا حد زیادی به فضای درون‌دانشگاهی وابسته است. مؤلفه‌های مربوط به میدان دانشگاه، یعنی فقدان هنجارهای اثرگذار، جامعه‌پذیری آموزشی ضعیف، و اختلال رابطه‌ای، در مجموع ۴۰ درصد از تغییرات بیگانگی دانشگاهی دانشجویان را تبیین می‌کند. تحقیقات دیگر نیز (محسنی تیریزی و همکاران، ۱۳۸۹؛ عباس‌زاده و همکاران، ۱۳۹۷) بر درستی یافته‌های یادشده صحنه می‌گذارند و به این نکته تصریح دارند که توجه به باورها و هنجارهای دانشگاهی در محیط‌های آکادمی و علمی و در بین کنشگران، می‌تواند به پیوستگی بیشتر علم و اخلاق منجر شود.

از سوی دیگر، سرزندگی تشکلهای دانشجویی چهار خصلت همفکری، همکاری، همدلی و هم‌بختی را بسط می‌دهد و دانشجویان را به شهروندانی دغدغه‌مند تبدیل می‌کند (رضایی و کیا، ۱۳۹۵). چنین فعالیت‌هایی مانع از آن هستند که فردگرایی دانشجویان خصلت خودخواهانه پیدا کند. در سطح کلان جامعه نیز، اصلاحاتی که به کارآمدی سیاسی - اقتصادی دستگاه‌های اجرایی بینجامند و موجب امیدواری به یافتن شغل مناسب و آینده روشن برای تأمین زندگی شوند، موجب دلگرمی هستند و دانشجویان را به جدی گرفتن موازین اخلاقی جامعه خویش، کسب دانش، پرهیز از اتلاف وقت و از دست دادن فرصت‌ها ترغیب خواهند کرد.

۶. مشارکت نویسندگان

تمرکز نویسنده مسئول بر روی ادبیات نظری، روش و پیشینه تحقیق، و تمرکز نویسنده دوم بر روی مصاحبه و گردآوری مطالب بوده است. اما در تمامی بخش‌های تحقیق، به صورت توأمان فعالیت صورت پذیرفته است.

۷. تعارض منافع

هیچ‌گونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است.

- اصغری، فیروزه (۱۳۹۹). واکاوی فرهنگ دانشگاهی در مؤسسات آموزش عالی ایران براساس نظریه داده‌بنیاد. فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، ۴(۱۳)، ۱۱۳-۱۱۷.
- اصغری، فیروزه؛ عباس‌پور، عباس؛ رحیمیان، حمید؛ و یائی، سعید (۱۳۹۷). ضرورت‌های مفهومی و الزامات روشی در مطالعات فرهنگ دانشگاهی. فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۱۱(۱)، ۱۶۴-۱۲۹.
- افروغ، عماد (۱۳۸۷). هویت ایرانی و حقوق فرهنگی. تهران: نشر تهران.
- باستانی، سوسن (۱۳۸۷). جنسیت، فرهنگ، ارزش‌ها و نگرش‌ها. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- پایا، علی (۱۳۸۵). دانشگاه، تفکر علمی، نوآوری و حیطه عمومی. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- جواهری، فاطمه (۱۳۸۳). فرهنگ علمی و دانشگاه. تهران: وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- جواهری، فاطمه (۱۳۸۳). نظریه رشد دانشجو، دایره‌المعارف آموزش عالی. تهران: بنیاد دانشنامه نگاری ایران.
- حبیب‌پور گتایی، کرم (۱۳۹۶). کلاس درس در دانشگاه‌های ایران: دوراهی جنسیتی (جلد ۱). تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- دلانتی، جرارد (۱۳۸۶). دانش در چالش: دانشگاه در جامعه دانایی. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- ذکایی، محمدسعید؛ و شفیع، سمیه‌سادات (۱۳۸۹). کالبدشکافی سیاست‌گذاری فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در حوزه سبک زندگی دختران. مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۶(۲۰)، ۷۷-۱۲۰.
- رضایی، محمد؛ و کیا، حامد (۱۳۹۵). دوره‌م‌بودگی و باهم‌بودگی: بررسی رابطه شکل‌های سیاسی دانشجویی با امر سیاست. مجله جامعه‌شناسی ایران، ۱۷(۴)، ۲۵-۵۰.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۸۱). موانع رشد علمی ایران و راه‌حل‌های آن. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- ساروخانی، باقر؛ و رفعت‌جاه، مریم (۱۳۸۳). زنان و بازتعریف هویت اجتماعی. مجله جامعه‌شناسی ایران، ۵(۲)، ۱۳۳-۱۶۰.
- سراج‌زاده، سیدحسین؛ جواهری، فاطمه؛ و فیضی، ایرج (۱۳۹۴). نگرش‌ها و رفتار دانشجویان. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- سروستانی، رحمت‌الله صدیق؛ و هاشمی، سیدضیاء (۱۳۸۱). گروه‌های مرجع در جامعه‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی، با تأکید بر نظریه‌های مرتن و فستینگر. نامه علوم اجتماعی، ۲۰(۱۰)، ۱۶۷-۱۴۹.
- شفرز، برنهاد (۱۳۸۶). مبانی جامعه‌شناسی جوانان (مترجم: کرامت‌الله راسخ). تهران: نشر نی.

- طیبنی‌نیا، مهری؛ و رحمانی، جبار (۱۳۹۵). انگیزش‌های نویافته تحولات هویتی زنان در آموزش عالی. فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، ۹(۲)، ۱۰۱-۱۲۹.
- عباس‌زاده، محمد؛ بنی‌فاطمه، حسین؛ علی‌زاده اقدم، محمدباقر؛ و بوداقتی، علی (۱۳۹۷). بررسی رابطه بین فرایند جامعه‌پذیری دانشگاهی با پایبندی به اخلاق پژوهش (مورد مطالعه: دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه تبریز). جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۹(۱)، ۶۳-۸۶.
- فریدونی، سمیه (۱۳۹۳). روایت دختران از زندگی دانشگاهی. تهران: جامعه‌شناسان.
- فیروزجانیان، علی‌اصغر؛ جانعلی‌زاده، حیدر؛ و هاشمیان، بهزاد (۱۳۹۶). ناسازی در میدان دانشگاهی و بیگانگی دانشگاهی (مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه مازندران). مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۱۶(۱)، ۱-۲۰.
- کاوه فیروز، زینب؛ جوادی یگانه، محمدرضا؛ و آقاسی، محمد (۱۴۰۲). جامعه‌شناسان ایرانی و پیش‌بینی تغییرات نهاد خانواده در ایران (یک مطالعه انتقادی). مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۱۲(۲)، ۲۹۳-۳۰۸.
- محسنی تبریزی، علی‌رضا؛ قاضی طباطبایی، محمود؛ و مرجایی، سیدهادی (۱۳۸۹). تأثیر مسائل و چالش‌های محیط علمی بر جامعه‌پذیری دانشگاهی. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۱۶(۱)، ۴۵-۶۷.
- مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران (ایسیا) (۱۳۹۳). سبک زندگی دانشجویان ایران. تهران: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.
- معیدفر، سعید (۱۳۸۶). دانشگاه و دگرگونی ارزش‌ها. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- نصرتی‌نژاد، فرهاد (۱۳۹۶). مدرنیسم ایرانی و عقلانیت خودمدار: چارچوبی برای تبیین آسیب‌های اجتماعی. مسائل اجتماعی ایران، ۸(۲)، ۱۹۳-۱۷۵.
- Aeini, B., Zohouri, M., Mousavand, M. (2023). Iranians and Privacy Preservation on Social Media: A Systematic Review. *Positif Journal*. 23(10). 88-100.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77-10.
- Campbell, C. & Horowitz, J. (2016). Does College Influence Sociopolitical Attitudes? *Sociology of Education*, 89(1), 40-58.
- Jin, L. & Cortazzi, M. (1997). Expectations and Questions in Intercultural classrooms. *Intercultural Communication Studies*, VII (2), 37-58.
- Sarfi, M., Sarfi, T., Aris, S., Zohouri, M., & Aeini, B. (2023). Religion and Migration: An Iranian Survey. *Migration Letters*, 20(S4), 470-480.
- Toffler, A. (1965). The Future as a Way of Life. *Horizon*, Vol VII, Num 3